

Litteratur og Kritik.

Otto Vaupell: Rigskansler Grev Griffenfeld. Et Bidrag til Nordens Historie i det 17de Hundrebaar. 1—2 Del. Kjøbenhavn 1880—82.

Det er ikke til nogen enkelt stor og lysende Bedrift, at Griffenfelds Navn er knyttet i vor Historie. Hans Hovedgjerning var indadtil et omfattende og betydningsfuldt, men forholdsvis stilfærdigt Reformarbejde, udadtil en talentfuld, men forsigtig Politik, der ikke førte til blivende Resultater, begge Dele noget, der ikke plejer at give historiske Personligheder Laurbærkrandsen i den almindelige Bevidsthed. Og dog har en sjelden Glands stadig omgivet hans Navn. Hvad der mest har bidraget hertil, har uden Tvivl været det straalende ved den første Del af hans eget ydre Liv i Forening med den pludselige og tragiske Afslutning paa hans Magtperiode, som lod vidt Rum for Tanke og Fantasi om, hvad han vilde have kunnet udrette, hvis en uretfærdig Skæbne ikke havde standset ham. Men der har ved Siden heraf været en instinktmæssig Følelse af et Talent og en Overlegenhed, som kun har faa Sidestykker i vort Lands Fortid. Synderlig mere end instinktmæssig har Følelsen dog ikke været. Aarhundreder ere gaaede, og vore Historikere have langt fra til fulde løst det Problem, som knytter sig til hans Navn. Det er endnu den Dag idag ikke paavist, om han virkelig var saa stor, som han antages for, og i bekræftende Fald, hvorfor han var det. Det er ikke tilstrækkelig oplyst, hvilke ydre Omstændigheder og hvilke indre Evner

han skyldte sin mærkelige Magtopnaaelse, ikke tilstrækkelig godtgjort, hvad han har tænkt og hvad han har villet, hvori hans Talents Ejendommelighed bestod, og hvad Resultatet var af hans Virken.

Der er blevet gjort forskellige Forsøg paa at løse Problemet. Ældre Forfattere have kastet noget Lys over enkelte Sider af hans Liv, nyere have søgt at give et Omrids af hans Betydning uden dog at tage Spørgsmaalet op fra Grunden. Oberst Vaupell er den sidste, som har forsøgt at løfte Skatten. Han har medbragt til sit Arbejde Sympathi, ja Begejstring for sin Helt, og han har givet os et ikke ringe Antal, til Dels virkelig værdifulde Aktstykker til Oplysning om Griffenfelds og Tidens Historie. Men Spørgsmaalet er, om han har løst sin Opgave eller i alt Fald bragt den et væsentligt Skridt nærmere til dens Løsning.

Til Bedømmelse heraf vilde det have havt sin Betydning at vide, om Forf. har dannet sig en tydelig Forestilling om sin Opgaves Natur, om han har gjort sig Vanskelighederne ved den klare, og ad hvilke Veje han har stræbt at overvinde dem. Det er i denne Henseende beklageligt, at han ikke har forsynet sit Værk med et Forord. Der er Skrifter, som ikke trænge til noget saadant, fordi enten selve Emnet er saa usammensat eller Behandlingsmaaden saa gennemskuelig, at Læseren af sig selv forstaar, hvad Forf. har villet. Men der er andre Skrifter, hvor man ønsker igjennem et Par Ord at blive vejledet med Hensyn til Forf.'s Plan og at faa Lov til at kaste et Blik ind i det Værksted, hvorfra Arbejdet er udgaaet. Vaupells Bog hører ubetinget til disse sidste. Alle ville indrømme, at den ikke fuldt tilfredsstillende de Ønsker, som man kan nære med Hensyn til en Biografi af Griffenfeld. Derfor vilde det have været heldigst, om Forf. havde sagt os, hvilke Sider af sin Helts Liv han fortrinsvis havde villet behandle. Han vilde herved have gavnet baade sig selv og Læserne, der lettere havde fundet den rette Maalestok for Bogens Bedømmelse. Men Forf. stiller i det Hele for store Fordringer til dem, der ville benytte hans Skrift, saaledes ogsaa ved altfor lidt at gjøre Rede for sine Kilder, thi den hastige Angivelse af disse, som slutter

hver af Værkets Dele, er langt fra fyldestgjørende og kræver altfor meget Arbejde af den, som vil undersøge Støttepunkterne for hans Paastande.

Dog har Forf. ved sit Værks Titel givet os et Glimt af Vejledning med Hensyn til sin Tanke med Værket; han har nemlig kaldt det: „Et Bidrag til Nordens Historie i det 17de Hundredaar“. Det maa formodes, at han herved har villet antyde, at det ikke saa meget har været ham om at gjøre at klare os Griffenfeld som Personlighed som at skildre hans ydre Virksomhed, særlig hvor denne blev betydningsfuld ikke alene for Danmarks, men tillige for hele Nordens Historie. Hvis dette har været Forf.'s Mening, har han noget svækket en Hovedindvending, der kunde gjøres imod hans Arbejde, den nemlig at han saa at sige aldeles ikke gjør noget Forsøg paa at lade os forstaa Griffenfelds Udvikling. Det er, som om hans Helt var fra Begyndelsen af saa at sige fuldt færdig. Paa hans Udenlandsrejse midt i Ungdommens Sorgløshed staar han for Forf. som den fuldt udviklede hyperskandinaviske Statsmand, der er begejstret for Nordens Enhed, selv om den gaar blodig ud over hans Fædreland. Da han saa kommer hjem, og man længes efter at høre noget nøjere om Maaden, hvorpaa han efterhaanden stiger i Magt, saa interesserer dette øjensynlig ikke Forf. synderlig. Man faar kun meget lidt at vide om hans forskellige Ansættelser, om Tidspunktet, paa hvilket de fandt Sted, om hans særlige Virksomhed i de forskellige Embeder, disses Rækkevidde, Karakteren af hans videnskabelige Interesse¹⁾, eller om hvilke Forarbejder han har kunnet benytte til Kongelovens Affattelse²⁾, og saa fremdeles. Men Forf. har

¹⁾ Nogen Vejledning med Hensyn til disse Spørgsmaal vilde Forf. allerede have kunnet finde i let tilgængelige trykte Kilder, f. Ex. Bruun, Det store kgl. Bibliotheks Stiftelse under Kong Frederik den Tredie og Kong Christian den Femte S. 54 ff. Han vilde derved bl. a. have kunnet undgaa Fejlen S. 9, at Schumachers Udnævnelse til Kammersekretær havde noget at gjøre med Skatkammerkollegiet.

²⁾ Det kan i det Hele bemærkes, at Griffenfelds Forfatterskab til Kongeloven næppe ubetinget kan godtgjøres ved, at Originalen

Hast; Griffenfeld interesserer ham væsentlig kun, naar han staar i sin fulde Glands.

Saa komme vi da hurtig til Christian V's Tronbestigelse og til Griffenfelds egentlige Magtperiode. Forf. tager, som naturligt er, hans indenrigske og hans udenrigske Styrelse hver for sig. Huske vi paa Titelbladet, forstaa vi vel nogenlunde Grunden til, at den indenrigske Styrelse bliver afgjort paa en Snes Sider, medens den udenrigske faar flere hundrede. Men ganske tilfredsstillet kan man dog ikke være herved, thi Danmarks indre Udvikling hører dog ogsaa med til „Nordens Historie“. Hellere maatte Forf. rent have undladt at behandle den indre Politik end være saa karrig imod den. Thi det turde være Tilfældet, at Griffenfelds indre Politik og Administration er fuldt saa vigtig som hans ydre. Det er endda muligt, at han har lagt et større og dybere Talent for Dagen i hin end i denne. Ganske vist gaar det ikke fuldt ud an, som V. gjør, at tillægge Griffenfeld hele Æren for alt, hvad der sker, og næsten rent at se bort fra hans Hjælpere; men netop jo mere enestaaende man gjør ham, desto mere Lys og Forstaaelse gjøres der Krav paa. Man erindre Situationen. Christian V var den første Konge, der besteg Tronen i Kraft af Arveret og med fuld Suverænitæt. Hvad der var gjort i Frederik III's sidste Tiaar til Befæstelse og Ordning af den nye Tingenes Tilstand, var vel ikke lidet, men dog kun en Begyndelse. Enevælden stod endnu med Forpligtelse til igjennem Reformer at hævde sin Ret til sin erhvervede Magt. Den skulde løse de Opgaver, som den tidligere Regeringsform ikke havde kunnet magte. Der var Problemer nok oppe. Hvorledes skulde den egentlige Administration ordnes? Hvilke Lag af Befolkningen skulde fortrinsvis drages frem? Skulde de Lighedsprinciper realiseres, som i det mindste til Dels laa bag ved

er skreven med hans egen Haand, og ved dens Parafering af ham „ad mandatum Regiæ Majestatis proprium“. Sandsynlig bliver dog hans store Andel i Lovens Affattelse. Forf. burde dog ikke helt have forbigaaet Frederik Gabels Bemærkninger herom (Suhms nye Samlinger III, 12), selv om de ikke ere synderlig paalidelige.

Revolutionen af 1660? Paa hvilken Maade skulde man stille sig til den besejrede Adel og til de Fremmede? Hvorledes skulde Landets Velstand fremmes og Finanserne ophjælpes? Store Masser af Krongods vare gaaede tabt, Kronens direkte Indtægter vare derved formindskede; nødtes man ikke derved til at forøge den almindelige Skattebyrde, og hvilken Virkning maatte dette udøve særlig paa Landboforholdene? Landets Forsvarsevne maatte forøges, at ikke de seneste Tiders Ulykker skulde gjentages; var det Hæren eller Flaaden, som man fortrinsvis skulde lægge Vægten paa? Det maatte være Griffenfelds Sag som den indflydelsesrigeste Mand i Riget at overveje disse og mange andre Spørgsmaal; han selv stod jo desuden ifølge sin Opkomst paa en ejendommelig Maade i Forhold til adskillige af dem. Her er meget at klare for Forskeren. V. møder selvfølgelig ogsaa Problemerne paa sin Vej; han opregner en Del Forordninger, der ere blevne udstedte, en Del Reformer, der ere blevne indførte. Men i al den Opregning savner man to vigtige Ting: større Kundskab til Tiden før 1670 og en dybere Undersøgelse af Griffenfelds Principer og af disses Forhold til Samtidens Ideer. Der er dog bevaret et rigt Materiale til at behandle disse Spørgsmaal. Først er der selve Regeringens praktiske Virksomhed sammen med et ikke ringe statistisk Stof og dernæst interessante Beviser paa, hvorledes talentfulde Mænd paa den Tid theoretiserede over Samfundsforholdene og den politiske Tilstand. Landsdommeren Villum Langes Breve til hans Ven Griffenfeld ere et Vidnesbyrd herom¹⁾. Men særlig vigtig i denne Henseende er den Forestilling til Christian V fra 1670, som bærer Navnet „Fyrstelig Tankering“²⁾. Vaupell kunde med Fordel have studeret den, ikke alene for Tidens Skyld, men ogsaa fordi den sikkert skriver sig fra en Mand, der har staaet Griffenfeld nær³⁾. Har han

¹⁾ Vaupell er ikke ubekjendt med disse Breve, men benytter dem ikke tilstrækkelig.

²⁾ Trykt i Danske Magazin 4. R. IV, 274 ff.

³⁾ Naar Birket Smith i Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie II, LVIII mener, at Simon de Petkum er Forfatter til Skriftet,

selv inspireret den, er den et uvurderligt Bidrag til Oplysning om hans Tanker, og er dette ikke Tilfældet, viser den, at han ikke har været den eneste betydelige danske Politiker i de Aar. Men Sandsynligheden er for, at han selv har haft Indflydelse paa dens Affattelse, og at den har været et Slags Program, hvormed han hos den nye Konge har banet sig Vejen til sin Indflydelse¹⁾.

Som sagt, hvad Forf. giver os om Griffenfelds indenrigske Styrelse, er ikke tilfredsstillende; men Anm. skal ikke opholde sig længere derved. At vurdere denne Side af Griffenfelds Virksomhed fuldkomment vilde kræve et langt mere omfattende Studium, end han har haft Lejlighed til at gøre. Det er desuden med Hensyn til den ydre Politik, at V.'s Værk øjensynlig gjør Fordring paa at yde mest, og det er ogsaa en Hovedside af den, som Anm. fortrinsvis skal optage til Drøftelse uden dog paa nogen Maade at gjøre Fordring paa, at hans Undersøgelse eller Bemærkninger skulle kunne siges at udtømme det overordentlig omfattende Emne.

At studere Danmarks ydre Politik i den anden Halvdel at det 17de Aarhundrede har sine behagelige Sider. Det mangler ikke paa samtidige Kilder, i Særdeleshed ikke paa Aktstykker og Breve saavel fra danske som fra fremmede Diplomater. Men hvad det gjælder om at medbringe til Studiet af disse Kilder

har han næppe Ret. Hele Skriftets Aand og især dets skarpe Udfald mod de Fremmede tyde afgjort paa en dansk Mand, og selv om Petkum som Holstener kunde regne sig til Kongens Under-saatter, vilde han som tydskfødt næppe have udtalt sig paa den Maade. Tilmed foreligger der en bestemt Udtalelse om, at Petkum ikke kunde tale Dansk (Geheimearch. Aarsberetn. VI, 82), og i det Hele faar man ikke af, hvad der ellers er bevaret fra hans Haand, og af hvad der berettes om ham, Indtrykket af en saadan Overlegenhed, som Skriftets Forfatter øjensynlig har besiddet.

¹⁾ Giessing omtaler (Griffenfeld S. 45), at Griffenfeld strax ved Christian V's Tronbestigelse forelagde ham et Udkast til at bringe Rigets Sager i en bedre Orden. Efter de Antydninger, han giver af dets Indhold, kunde man fristes til at tænke paa „Fyrstelig Tankering“, men G. nævner ikke Kilden for sin Efterretning.

er for det første en vis Smidighed og Bøjelighed, der kan lade En finde Vej i det Vilderede af falske og halvfalske Ytringer og Forsikringer, hvorpaa Diplomatiets da som nu var saa rigt. Uden en saadan Smidighed bliver man udsat for at falde i de samme Snarer, som den paagjældende Fyrste eller Diplomat maatte have sat ud for sine Modstandere; skulde man ovenikjøbet gaa til Studiet med visse forudfattede Meninger, kan man sagtens finde sig visse Støttepunkter for disse uden at komme den virkelige Forstaaelse af Sagen et Skridt nærmere. Men foruden denne Smidighed, der er en halv diplomatisk Evne, kræves ogsaa historisk Sands for Benyttelse af Kilderne, Forstand paa at vurdere disse. Anm. skal tillade sig et Par almindelige Bemærkninger herom, saa meget mere som der hidtil er givet meget faa Bidrag til en theoretisk Undersøgelse af dette Spørgsmaal, der dog lige saa fuldt kan fortjene at behandles theoretisk som Spørgsmaalet om Kritik af andre historiske Kilder, f. Ex. Krøniker og Diplomer.

Vil man studere en Regerings eller en Statsmands Politik, er det naturligvis Opgaven at trænge saa nær som mulig ind til dens eller hans virkelige Meninger og Hensigter og ikke lade sig vildlede af, hvad vedkommende har fundet det hensigtsmæssigt at give det Udseende af med Hensyn til disse. Til Opnaaelse heraf maa man vurdere Kilderne og klare sig, hvad Kritiken ved hver Art af dem hovedsagenlig bør have sin Opmærksomhed vendt imod. Her skal dog ikke tales om de officielle Aktstykker, som Traktater, Manifeste og lign., heller ikke om senere Historieskrivers Beretninger, men kun om de Kilder, der staa i en saa at sige mere intim Forbindelse med de Personer, som ere Gjenstand for Undersøgelsen. Der kan skjelnes mellem tre Arter af saadanne Kilder: de, der skyldes den paagjældende Regering selv, de, der skyldes dens Gesandter, og de, der skyldes andre Samtidige, særlig fremmede Gesandter. Den første Art maa selvfølgelig sættes øverst i Rækken, naar man tænker paa saadanne Udtalelser af den eller den paagjældende, som ifølge deres Hensigt kunne antages at være de mest uforbeholdne. Hertil hører hvad der er bevaret af Regeringens egne intime Forhandlinger, bestemt til at skjules

for Omverdenen; endvidere Diplomaternes mere private Redegjørelse for deres Politik i Breve, Opsatser m. m. Her som altid er Kritik nødvendig, men Sandsynligheden vil dog være for Paalidelighed. Større Varsomhed vil derimod være at iagttage med Hensyn til Regeringens Instruxer til dens Gesandter, skjøndt de ogsaa skrive sig umiddelbart fra den selv, og skjøndt de ofte i deres Chifferskrift bære Spor af den Hemmelighedsfuldhed, der skal omgive dem. Sagen er, at en stor Del af disse Instruxer kun giver, hvad Regeringen ønsker, at vedkommende Gesandt skal gjøre gjældende hos den Magt, hos hvem han er akkrediteret. Det er langt fra altid Tilfældet, at dette udtrykkelig siges i Instruxen, saaledes at Begrænsningen af Paalideligheden strax falder i Øjnene. Ofte har Regeringen, der giver Instruxen, Sikkerhed for, at Gesandten forstaar den paa rette Maade; den kan have det ved Biinstruxer, der nu ere gaaede tabt, eller ved mundtlige Ordre. Ved Sammenstilling af de forskjellige Data, ved Jævnførelse med andre Kilder, ved Hjælp af Gesandternes Svar maa de Tvivl, der rejse sig i denne Henseende, søges løste. Men dernæst bliver det Kritikens Opgave at give Agt paa, hvad der i selve Instruxerne maatte staa i Modstrid med deres almindelige Indhold. Thi disse Modsigelser ville næsten altid kun være tilsyneladende; det mere negative har ofte slet ikke til Hensigt, som det kunde synes, at begrænde det mere positive, men ligefrem at opheve det. En Række Bestemmelser i Instruxen kan være en Rettesnor for, hvad Gesandten skal sige til den, han forhandler med, og en enkelt Artikel eller blot en Sætning kan aabenbare hans virkelige Opgave. Hertil kommer, at de Tilfælde ikke ere sjældne, hvor Regeringen ikke fuldt ud oplyser Gesandten om sine egentlige Hensigter, men kun giver ham visse Ordre, hvis Udførelse i alt Fald ikke er skadelig og som maaske skal give den fremmede Regering en urigtig Forestilling om dens Politik. — Den næste Art Kilder er Indberetningerne fra Regeringens Gesandter. Skjøndt de her kun skulle betragtes som belysende Gesandternes egen Regerings Politik, have de dog allerede i denne Henseende en dobbeltsidig Værdi. Thi for det første ere Indberetningerne et af de Midler, hvorigjennem

Regeringen søger at klare sig Situationen. Selv om Gesandternes Meddelelser om Fakta og Opfattelse af disse ere urigtige, saa kunne de dog have historisk Værd; thi de kunne have været bestemmende for vedkommende Regerings Handlemaade. Forskeren har Grund til ikke alene at fæste sit Blik paa, hvad der virkelig har været de fremmede Magters Politik, men ogsaa paa det — rigtige eller urigtige — Indtryk, Regeringen maa have faaet af den gennem sine Gesandters Indberetninger. Vigtigere er dog den anden Side af disses Værd. Gesandternes Depescher udfylde Instruxerne, de gjengive ofte Indholdet af Ordre, som vi ikke længere have, de vise Gesandternes Opfattelse, de meddele os deres Spørgsmaal til Regeringen, deres Anmodninger om at belæres. Det er kun et Reflexlys, de kaste over Regeringens Politik, og dette kan være af forskjellig Paalidelighed, eftersom Mediet — Gesandternes Evner og den Tillid, Regeringen skænker dem — er; det er saaledes ikke ubetinget en første Rangs Kilde, men Indberetningerne have i alt Fald den gode Side, at deres Indhold ikke er beregnet paa Modstanderne, saaledes som Tilfældet kan være med Instruxerne. — Tredie Plads i Rækken tilfalder andre Samtidiges Meddelelser. Vi skulle dog her kun betragte en særlig Klasse af disse, nemlig Relationer fra fremmede Gesandter hos den Regering, som er Gjenstand for Undersøgelsen. I den nyere Tid, hvor saadanne Relationer i talrig Mængde ere blevne trykte, er Benyttelsen af denne Art Kilder ganske særlig bleven plejet, og deres Værd maa selvfølgelig ogsaa i høj Grad anerkjendes. Det er imidlertid naturligvis klart, at Brugen af dem maa ske med den største Forsigtighed, fordi Hjemlen for Gesandternes Meddelelser ofte kun er mere eller mindre løse Rygter. Særlig gjælder dette, naar Talen er om deres Opfattelse af vedkommende Regerings Politik. Her kunne Gesandterne jo være Gjenstand for en planmæssig Besnæring; det er nødvendigt at studere deres Dygtighed til at opdage denne, deres Evne til at gennemskue Snarer og undgaa Faldgruber. Man kan vel i det Hele som Regel gaa ud fra, at Relationerne maa staa tilbage for de tidligere omtalte Arter af Kilder i de Tilfælde, hvor en Jævnførelse er mulig og denne ikke fører til

Overensstemmelse, og at deres Paalidelighed i de Tilfælde, hvor en Jævnførelse ikke lader sig anstille, maa bedømmes efter Resultaterne af den paa andre Punkter skete Jævnførelse.

Efter disse almindelige Bemærkninger skal Anm. vende tilbage til Griffenfeld og hans nyeste Biograf. Det er, som allerede før bemærket, væsentlig kun en enkelt Side af hans diplomatiske Virksomhed, men ganske vist en Hovedside af den, nemlig Forholdet til Sverig, som nøjere skal betragtes; dog skal Opmærksomheden selvfølgelig tillige være henvendt saavel paa det Lys, der derved kastes over Rigskanslerens Politik i Almindelighed, som paa de Bidrag, andre Sider af hans Politik kunne give til Bedømmelsen af hans Holdning overfor Sverig. Vi ville først se paa Kilderne i og for sig, dernæst paa Vaupells Benyttelse af dem og tilsidst paa Paalideligheden af de Resultater, han er naaet til.

Hvad der er bevaret af Efterretninger, som umiddelbart skyldes den danske Regering selv, er ikke synderlig meget. Først er der Gehejmraadets Protokol over udenrigske Sager fra 1670 til 1676¹⁾; denne gjengiver dog ikke Forhandlingerne, men kun Beslutningerne, særlig de vedtagne Svar til fremmede Diplomater samt Ordreerne til Gesandterne. Dernæst komme Christian V's egenhændige Breve til Griffenfeld, som Vaupell har Fortjenesten af at have meddelt, samt nogle Optegnelser af Rigskansleren selv. Endelig en Del Instruxer og Skrivelser til de danske Gesandter; men af dem, som vi med Hensyn til det her behandlede Spørgsmaal særlig kunde ønske at have, ere langt fra alle bevarede eller i alt Fald hidtil fremdragne; saaledes mangle næsten alle Breve fra Griffenfeld og Statssekretæren Conrad Biermann til Gesandterne i Stockholm. De danske Gesandters Indberetninger ere derimod fyldige til Stede; særlig maa her fremhæves Christoffer Lindenovs og Jens Juels Breve. Hvad endelig Relationer fra Gesandter i Kjøbenhavn angaar, er en Del svenske, nederlandske, franske og engelske trykte. Hovedsagenlig skyldes de Allens Afskrifter²⁾; Vaupell

¹⁾ Trykt i Gehejmearch.'s Aarsberetn. VI, 68 ff.

²⁾ Trykte i Danske Samlinger 2. R. 3. Bd. En Del Breve fra den

har forøget deres Antal ved at aftrykke den svenske Gesandt Nils Brahes Skrivelser, som opbevares i Rigsarkivet i Stockholm.

Spørge vi nu om Vaupells Benyttelse af disse Kilder, kan Svaret kun blive, at den langt fra er tilfredsstillende. V. forsommer saaledes tilstrækkelig at benytte de Kilder, som bør stilles i første Række. Der skal fremdrages et Par Exempler herpaa. Han gjengiver (I, 178) efter Nils Brahes Relation af 21. Januar 1675, hvad Griffenfeld og Poul Klingenberg havde fortalt den svenske Gesandt om Hensigten med Klingenberg's forestaaende Sendelse til Haag, en Sendelse, der fremstilles som venligsindet mod Sverig. Det er langt fra noget godt Referat, V. giver af Brahes Beretning, men værre er det dog, naar det videre hedder: „Nogle Maaneder senere, da Griffenfeld kom til den Erkjendelse, at den svenske Regering blot søgte at skuffe den danske Konge og lulle ham i Søvn, medens den i Virkeligheden nærrede fjendtlige Hensigter imod den dansk-norske Stat, anmodede han Klingenberg om at gjøre sit Bedste for, at Nederlandene og Sverig snarest mulig røg i Haarene paa hinanden.“ Vaupell har her oversat, at ifølge Geheime-raadets Protokol havde Kongen allerede den 14. Januar, altsaa før Samtalerne med Nils Brahe, givet sit Samtykke til den Instrux for Klingenberg, som han sigter til, nemlig „under Skin og Prætext af Mediation“ at drive Nederlandene til en kraftig Krigsførelse mod Sverig¹⁾. Endnu mærkeligere er det, at det eneste bekendte Aktstykke, hvori Griffenfeld selv giver en Slags Belysning af sin Politik, er blevet ganske ubenyttet af V. som Kilde til dens Forstaaelse. Det er Griffenfelds Efterskrift til sit Procesindlæg af 19. Maj 1676. V. trykker det op under sin Fremstilling af Processen (II, 159), saaledes som forøvrigt allerede Odin Wolff har gjort det²⁾, men han kjender det ikke, naar Talen er om Griffenfelds Politik. Ganske vist er det et Forsvarsindlæg, der ikke uden videre kan tages for

franske Resident i Kjøbenhavn, Terlon, til Feuquières findes trykte i *Lettres inédites de Feuquières*, publiées par Ét. Gallois T. 2—3, et Skrift, som Vaupell ogsaa citerer.

¹⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 117.

²⁾ Peder Griffenfelds Levnet S. 374 f.

gode Varer; men med den Mangel paa første Rangs Kilder, som vi lide under, er det uvurderligt, og det er højst inkonsekvent, at V., der ellers øjensynlig i det væsentlige fæster Lid til Griffenfelds Selvforsvar under Processen, overspringer dette Aktstykke.

Ogsaa Regeringens Instruxer ere ofte blevne benyttede paa en besynderlig Maade af Forf. Her skal dog kun anføres ét Exempel. V. optrykker (I, Breve og Aktstykker S. 29—33) en vigtig Instrux for Jens Juel af 19. Febr. 1674; i dennes Artikel II siges det med rene Ord, at den danske Regering kun ønsker at trække Forhandlingerne med Sverig i Langdrag, og der gives Juel Ordre om, hvilke Forandringer han til Opnaaelse heraf skal foreslaa i det svenske Udkast til en Forbunds-traktat: „thi for det øvrige eragter han vel selv, hvor liden Nytte eller Bistand vi kunne vente os af disse Traktater, hvor udi (foruden de tvende saa choquerende separate Artikler [om Gottorp og det danske Vaaben]) findes saa mangfoldige Vilkaar og Limitationer, som in infinitum kunne extenderes“. Af denne Instrux giver V. først og fremmest en allerede i og for sig vildledende Fremstilling (I, 97—99) og fortæller derpaa saaledes: „I Kjøbenhavn hengav man sig til Haabet, at Underhandlingerne nu skulde krones med et lykkeligt Udfald. Dertil var der jo Udsigt, da de ubetydelige Ændringer, der vare gjorte i det svenske Hovedforslag, kun vare til Gunst for dette, og de to særskilte Artikler kunde udelades, da de ej vedkom Forbundet.“ Man bliver underlig til Mode ved at se, hvorledes Forf. benytter sine egne Aktstykker. Dog kan man nogenlunde forstaa, hvad der har ledet ham paa Vildspor. Det har for det første været den Fuldmagt, der sendtes til Juel og Lindenov samme Dag som Instruxen og indeholdt Ret for dem til at slutte Traktaten — den har imidlertid, hvad Forf. ikke har forstaaet, kun været beregnet paa at lægges paa Bordet for den svenske Regering for at vise den danske Regerings gode Hensigter. Og dernæst har det været en Skrivelse fra den svenske Resident i Kjøbenhavn, Liliencrona, af 16. Januar 1674 (Danske Samlinger 2. R. III, 331), hvori han taler om den Glæde, der hersker i Kjøbenhavn, især hos „Borgerskabet

og den gemene Mand“, over Udsigterne til et Forbund med Sverig, Ytringer, der selvfølgelig ingen Betydning have med Hensyn til Spørgsmaalet om den danske Regerings virkelige Mening.

Forf.'s Forhold til de danske Gesandters Indberetninger er næppe heldigere. Det bør her fremhæves, at hans Gjengivelse til sine Tider kan være betænkelig urigtig. Anm. skal tillade sig at sammenstille et Sted af Fryxells Aftryk af et Brev fra Jens Juel til Griffenfeld fra August 1674 (Handlingar rörande Sverges Historia ur utrikes arkiver I, 292 f.) med Vaupells Gjengivelse deraf (I, 157):

Fryxell¹⁾.

— — Det er nu omtrent 16 maenader, siden hans Majst. haffver skicket mig hid up under naffn ved en nermere Alliance att slutte et fast og stadigt Venskab med Sverige. At saedant sterck og varig Venskab skulde kunde blifve, troer jeg sae lidet, som nogen anden; dog langt mindre pae vores side end deris, thi ald deris Erimise (?)²⁾ at bruge imod os præcautioner, at vi lader os contentere med de grendser, Vi nu hafver; efftersom de oss klaerlig nock haffver afmærcket, at vi, om endskiøntidenne tilstand, vi nu er, ej force til andet hafver, vi dog oss for øije setter at til-

Vaupell.

Det er nu 16 Maaneder, siden jeg skikkedes hid for at knytte et fast og varigt Venskabsbaand imellem de nordiske Riger. At det vil holde i Længden, troer jeg lige saa lidt som nogen anden; der vil altid blive noget Hykleri paa Bunden. Skylden er mere deres end vor. De tro ikke, at vi ville lade os nøje med de Grændser, vi nu have. Stor Fortrolighed bliver der altsaa næppe af, hvad enten Forbundet sluttet eller ej.

¹⁾ Udhævelserne ere af Anm.

²⁾ Saaledes hos Fryxell, som Vaupell gjengiver. Den rette Opløsning af Originalens Chifre er: »al deres visée er«.

tage med deres skaede,
 er sae vel nesten udisputerlig,
 att stoer fortroelighed blifver
 der vel ej aff enten saaden
 sluttet eller eij. — —

Her behøves ingen Kommentar. V. udelader alt hvad der viser, at Juel giver Sverig Ret i dets Mistanke til Danmark. — Men der er ogsaa en anden Ting at bemærke. Som bekjendt har Fryxell trykt en stor Del Relationer fra de danske Residenter og Gesandter i Stockholm fra denne Tid; han har trykt dem dels i Udtog, dels i Brudstykker, kun sjældent in extenso. Det er en Udgate, som for hvad den giver er ret paalidelig. Men den er langt fra fuldstændig. Fryxell har fortrinsvis udtaget, hvad der vedkommer Sverigs Historie. Det var hans Formaal at belyse denne, ikke Danmarks. Men Følgen er bleven, at der i de originale Relationer, som bevarer i Gehejmearkivet ¹⁾, findes et meget stort og særdeles vigtigt Stof, som ikke er draget frem af ham. Der findes i det, som ikke er trykt, de vigtigste Bidrag til den danske Regerings Politik. De findes i de Dele af de for øvrigt benyttede Relationer, som han ikke har gjengivet, og de findes i en hel Række Breve, særlig fra Jens Juel, dels til Biermann, dels til Griffenfeld, som han fuldstændig har ladet ligge. Anm. skal i det følgende benytte dette Materiale; her skal han blot beklage, at V. ikke har rettet sin Opmærksomhed derpaa.

Resultatet af de foregaaende Bemærkninger turde være, at man ikke med Sikkerhed kan stole paa V.'s Benyttelse af Kilderne til den ydre Politiks Historie. Allerede herved bringes man til at tvivle om Paalideligheden af den Fremstilling, han giver af den. Man opfordres til at undersøge den nøjere, og det skal være Opgaven med de følgende Linier at foretage en saadan Undersøgelse med Hensyn til den Sætning, som turde være et Hovedpunkt i V.'s Bog, og som lyder saaledes: „I flere Aar arbejdede Griffenfeld utrættelig paa Virkeliggjørelsen

¹⁾ Reg. 26 Nr. 169, 172, 174, 177, 180, 183, 184, 185.

af et nordisk Forbund. Danmark, Norge og Sverig skulde staa som én Magt og altid have fælles Venner og Fjender. Ved hans Bestræbelser nedlagdes mangt et Frøkorn, der spirede i de nordiske Folks Hjærter“ (I, 57).

Den Opfattelse af Griffenfelds Politik, som her kommer til Orde, er ikke ny. Vaupell kan støtte sig til vægtige Autoriteter for sin Anskuelse. Her skal saaledes nævnes, hvad Allen før ham har ytret: „Griffenfeld raadede til, at Danmark skulde forholde sig fredelig under denne Strid [Krigen mellem Frankrig og Nederlandene], fordi Landet endnu trængte til mange Forbedringer, som vilde standses ved Krig, og om Krig endelig skulde begyndes, stemte han for at slutte sig til Frankrig, hvorved det gode Forhold med Sverig vilde bevares. Heri fulgte han den store Statsmand Hannibal Sehesteds Grundsætninger“¹⁾. Paludan-Müller udtrykker sig i sin lille interessante Afhandling om Griffenfeld²⁾ noget varsommere, men fastholder dog ogsaa, at hans Formaal var et nordisk Forbund; han ytrer, at Hannibal Sehesteds store Tanke fødes paany hos Griffenfeld, og han taler om dennes Forkjærlighed for Frankrig og Sverig³⁾. Efterat Vaupells Værk er udkommet, har ogsaa A. D. Jørgensen sluttet sig til denne Opfattelse og har betonet, at Danmark efter Griffenfelds Mening burde have glemt de lidte Tab⁴⁾. Ogsaa svenske Forfattere, bl. andre Weibull⁵⁾, have udtalt en lignende Anskuelse. Den er i det Hele i Færd med at blive

¹⁾ Allen, Haandbog i Fædrelandets Historie. 1. Udg. S. 452—53 og 8. Udg. S. 453.

²⁾ Historisk Aarbog, udg. af S. Thrige, 1878 S. 120 ff.

³⁾ Anf. St. S. 144, 158.

⁴⁾ Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie, 1882, S. 259 f. Nærværende Anm. skal aabent vedgaa, at ogsaa han selv, førend han tog Sagen op til nærmere Undersøgelse, har troet paa Griffenfelds Forkjærlighed for et godt Forhold til Sverig, om det end maatte lades uafgjort, om han ønskede dette af mere principielle Hensyn eller kun af rent øjeblikkelige Aarsager (jvfr. hans Bemærkninger i Nordisk Tidskrift, utgifven af Letterstedtska foreningen, 1883 S. 247).

⁵⁾ Lunds Universitets Års-Skrift 1871 S. 71.

fastslaaet som givet i den nordiske historiske Litteratur. Saa megen mere Grund er der til at foretage en nøjere Prøvelse af den.

Det maa nu først erindres, at de ellers saa betydningsfulde Navne, som ere nævnte ovenfor, ikke veje saa meget i dette Spørgsmaal. Ingen af de anførte Historikere har taget Spørgsmaalet op fra Grunden af; selv Paludan-Müller, der har behandlet Sagen forholdsvis mest detailleret, har ingen Arkivstudier foretaget paa dette Punkt. Det har imidlertid sin Interesse at betragte, hvorledes det er gaaet til, at den skildrede Opfattelse er kommen frem og har sat sig fast, en Opfattelse, som det dog kan bemærkes ikke deles af Griffenfelds ældre, men ganske vist kun lidet værdifulde Biografer som Wolff og Giessing.

Det maa i denne Sammenhæng fremhæves, at Paastanden om Griffenfelds venlige Sindelag mod Frankrig og Sverig første Gang møder os som en Anklage mod ham for Landsforræderi under hans Proces. Den blev modsagt af ham selv, men han formaaede jo ikke at slaa sine Modstandere til Jorden. Mod det syttende Aarhundredes Slutning fremkom saa Pufendorfs store Værk om Kurfyrst Frederik Wilhelm ¹⁾. Bygget paa brandenborgske Kilder var det særlig egnet til at vise, hvor forsigtig og tilbageholdende Griffenfeld havde været overfor Kurfyrstens antifranske og antisvenske Politik. Pufendorf benægter vel, at Griffenfeld skulde have vovet at tilraade sin Konge et Forbund med Sverig, men han dvæler ved Beskyldningerne mod Rigskansleren for at have villet undgaa en Krig med dette Rige og ved den Uenighed, der i denne Henseende var mellem ham og Officererne ²⁾. Pufendorfs Værk blev nu Hovedkilden for alle senere danske Fremstillinger indtil Vaupell, og det har ganske vist endnu den Dag idag sin Betydning, saalænge de Aktstykker fra Arkivet i Berlin, som dets Forfatter bygger paa, ikke ere trykte. Imidlertid undergik den

¹⁾ De rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni electoris Brandenburgici, Berolini 1695.

²⁾ S. 941, 968, 1009, 1069-70.

danske Opfattelse af Griffenfeld i Løbet af det 18de Aarhundrede en Forandring; man følte sig overbevist om hans Størhed, og da man fæstede sit Blik paa, hvor uheldigt Bruddet med Frankrig havde været for Danmark under den skaanske Krig — noget som allerede Christian V. selv havde indsét i sine sidste Dage¹⁾ —, da man endvidere lagde Vægt paa forskellige Udtalelser af Ludvig XIV og hans Ministre til Gunst for Griffenfeld, og da man kunde kombinere disse med Pufendorf og med Beskyldningerne fra Processen, fremkom stærkere og stærkere Anskuelsen om Griffenfelds Forkjærlighed for Frankrig og Sverig. I denne Retning udtalte Riegels sig 1792 i sin Christian den Femtes Historie: det var Griffenfelds Fjender og den svage Konge, der bare det udelukkende Ansvar for den modsatte Politik. Tre Aar efterat Riegels' Bog var udkommen, betonedes en Forfatter med skandinaviske Sympathier, Mathias Hagerup, det kloge i, at Griffenfeld havde ønsket at bevare det gode Forhold til Sverig, hvad han dog ikke tilskriver en skandinavisk-sindet Politik, men Enkedronning Sophia Amalies Indflydelse²⁾. Gustav Ludvig Baden fulgte i sin Danmarkshistorie (Bd. 5, 1832) Pufendorf og Riegels, og Allen slog i sin Haandbog (1. Udg. 1840) med sit Navns Autoritet Opfattelsen fast. Naar han gjorde dette, var det vistnok ikke alene i Tilslutning til sine Forgængere; sandsynligvis har ogsaa en mere kursorisk Gjennemlæsning af Christoffer Lindenovs og Jens Juels Relationer, saaledes som disse vare udgivne af Fryxell nogle Aar i Forvejen (1836), bidraget hertil, men en særlig Aarsag var vistnok Kjendskaben til Hannibal Sehesteds saakaldte politiske Testamente (trykt i Nye Danske Magazin Bd. 4, 1823), hvilket Allen var den første, der satte i Forbindelse med Griffenfelds Politik. Allen har med Rette ment, at Sehested og Griffenfeld vare det 17de Aarhundredes største danske Statsmænd; det var

¹⁾ Kong Christian den Femtes Testamenter, udgivne ved Worsaae, S. 55 f.

²⁾ Point de vue sur le rapport politique entre le Danemark et la Suède sous le règne des rois de la maison d'Oldenbourg, 1795, S. 95 f.

ikke unaturligt, at han søgte en Ensartethed i deres politiske Tankegang, og mere eller mindre bevidst gjorde sig vel ogsaa hos ham og hos adskillige af dem, der have fulgt ham, en Anskuelse gjældende, der var præget af den moderne skandinaviske Tankegang. Jo rigtigere man fandt denne, desto tilbøjeligere var man ogsaa til at antage, at Griffenfeld havde været fremskuende nok til at se Danmarks Lykke i et nøje Forbund med Sverige.

Noget Bevis var imidlertid ikke hidtil blevet ført for denne Opfattelse af Griffenfelds Politik; det blev Vaupell, der for første Gang forsøgte at gjøre dette. Dog afviger han for saa vidt fra sine Forgængere, som han ikke troer paa Oprigtigheden af Griffenfelds Venskab for Frankrig; desto ivrigere hævder han Griffenfelds Ønske om Forbund med Sverige, ja giver dette endog en fuldkommen moderne skandinavisk Karakter.

I Modsætning hertil er Anm. kommen til en anden Opfattelse af Griffenfelds Politik, der kan sammenfattes i følgende Sætninger: Griffenfeld tilsigtede en foreløbig Neutralitet, under hvilken Danmarks indre Udvikling skulde fremmes og dets Forsvarsevne styrkes. Han søgte under Neutraliteten nærmest sin Støtte ved Tilslutning til Kejseren og Brandenburg samt til Nederlandene, fra hvilken Magt han navnlig ønskede at vinde Subsidier; skulde Danmarks Deltagelse i den europæiske Krig blive nødvendig, tænkte han sig ogsaa nærmest dets Plads paa de nævnte Staters Side. Derimod vare hans Forhandlinger om Forbund med Sverige og Frankrig ikke oprigtig mente; de tilsigtede fortrinsvis at spalte disse to Magter fra hinanden og at undgaa Krigen med Sverige saa længe som mulig, indtil Danmark selv var stærkt nok til at tage Kampen op og var fuldkommen sikkert paa sine Allieredes effektive Bistand; kunde det ved Neutraliteten ogsaa lykkes at opnaa Fredssubsidier fra Frankrig og undgaa et Brud med dette Rige, vilde det være det heldigste.

Beviset for Rigtigheden af denne Opfattelse skal forsøges ført ved en sammentrængt Skildring af Griffenfelds Politik i Aarene 1670—1674, forbunden med en kritisk Belysning af de Hovedpunkter, som Vaupell har fremført til Forsvar for sine Paastande.

Danmarks ydre politiske Stilling var ved Christian V's Tronbestigelse ikke gunstig. Riget savnede paalidelige Alliancer. Forskjellige mindre Tvistepunkter havde fjernet det fra Nederlandene, og Frankrig nærmede sig til Sverig, der var alt andet end venligsindet mod sin vestlige Nabo. Under disse Forhold synes den danske Regering nærmest at have kastet sit Øje paa en defensiv Alliance med nogle af de nordtyske Fyrster, særlig Brunsvig-Lyneborg og Brandenburg. En saadan Alliance betegnede nærmest en vis Modsætning til Frankrig, men den havde tillige til Opgave at sikre sig mod Sverig, hvilket Rige man ikke ønskede optaget i Forbundet¹). Imidlertid udviklede den store europæiske Situation sig, der blev bestemmende for Begivenhederne i de nærmest følgende Aar. Det var lykkedes Frankrig at opløse Tripelalliancen; Karl II af England havde sluttet sig til Ludvig XIV, og denne Fyrste arbejdede af yderste Evne paa ogsaa at knytte Sverig til sig. I Efteraaret 1671 ankom Pomponne som fransk Gesandt til Stockholm. Den danske Regering maatte betragte disse Underhandlinger med voxende Ængstelighed; den havde Grund til at antage, at Sverig, hvis det sluttede Forbund med Frankrig, vilde søge at benytte dette til Danmarks Skade. Følgen heraf var, at Petkum i August 1671 sendtes til Stockholm.

Det er i denne Sendelse og den Petkum givne Instrux²), at Vaupell sér det første Bevis paa Griffenfelds alvorlige Ønske om at slutte et nøjere Forbund med Sverig (I, 65 f.). Det hedder ogsaa i Petkums Instrux, at han skulde udforske, om den svenske Regering var tilbøjelig til at indlade sig paa et saadant Forbund; han skulde løselig berøre, hvor skadelig de nordiske Magters indbyrdes Skinsyge havde været for deres Stilling i Europa, og hvis han fandt Imødekommenhed, skulde han ytre, at hans Konge ikke var utilbøjelig til et Forbund med Sverig. En Hovedopgave for Petkum skulde det imidlertid tillige være at forestille den franske Gesandt Pomponne, at Frankrig vilde have større Fordel af at henvende sig om

¹) Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 72, 79—81.

²) Af 1. August 1671 (Geh.-Ark., Reg. 26 Nr. 168).

Alliance til Danmark end til Sverig, og at Danmark i alt Fald burde optages i dets Forbund med Sverig, hvis det vilde have nogen Gavn af et saadant. Det er nu ganske vist heraf saavel som af hele Situationen klart, at Danmark ønskede at bevare Freden med Sverig. Men et ganske andet Spørgsmaal er, om man i Kjøbenhavn vilde en oprigtig Tilslutning til Frankrig-Sverig. I Virkeligheden var dette næppe Sagen. Selv om Griffenfeld skulde have næret et saadant Ønske, kunde han næppe gjøre sig Illusioner i denne Retning og kunde ikke lade sin Politik bestemme deraf. Han havde ingen Tro paa, at der lod sig opnaa noget godt Forhold til Sverig; netop nu forhandlede der med Brunsvig-Lyneborg om, hvorledes dette Fyrstehus skulde forpligtes til at støtte Danmark under et eventuelt Angreb paa Norge, naturligvis fra svensk Side¹⁾. Hertil kommer, at det maatte staa klart for den danske Regering, hvor stor en Anstødssten for et venskabeligt Forhold til Naboriget dens Holdning overfor Gottorp var. Det er i denne Henseende i det Hele af største Betydning at lægge Mærke til den Forskjel, der var mellem Hannibal Sehesteds Fremtidstanker og Griffenfelds Stilling. Hannibal Sehested tænkte sig øjensynlig i sit saakaldte politiske Testamente et godt Forhold til Sverig gaaende jævnsides med en Udsoning med Gottorp²⁾; han mente ikke, at Danmark paa engang kunde gjøre Front mod Gottorp og være Ven med Sverig. Men for Christian V's Regering var Gottorp en Fjende, som man ønskede at bekæmpe ved Intriguer eller ved Magt. I dette Øjeblik var det den oldenborgske Arvesag, i hvilken man modarbejdede Hertugen; det gjaldt at holde Sverig borte fra dens Afgjørelse, og Petkum fik ogsaa Ordre til at afvise en svensk Mægling i dette Spørgsmaal, et Standpunkt, som senere stadig fastholdtes. Det er næppe sandsynligt, at Griffenfeld har kunnet tænke sig at faa Sverig til at opgive paa engang Forbindelsen med Gottorp og de Fordele til Skade for Danmark, som det kunde drage af en isoleret Alliance med Frankrig. Men den Kulde, der fra

¹⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 80 f.

²⁾ Nye Danske Magazin IV, 286—90.

dansk Side vist overfor de andre Spørgsmaal, som Sverig tog Forargelse af, f. Ex. de tre Kroners Plads i det danske Vaaben, viser ogsaa den danske Regerings virkelige Følelser overfor Naboriget, der sikkert endnu betragtedes som den Fjende, over hvem det gjaldt med Tiden at tage Hævn. Det bliver under disse Forhold den rimeligste Forklaring af Petkums Instrux, at hans Formaal skulde være dels at holde Sverig hen ved venskabelige Forsikringer, dels at modarbejde Frankrigs Forbund med Sverig, enten ved at faa Danmark sat i Sverigs Sted eller ved at vise Pomponne, at hans Konge ikke kunde have nogen Fordel af et Forbund med Sverig, i hvilket Danmark ikke var optaget og vel næppe heller kunde optages.

Maa en Forklaring af denne Art i og for sig allerede anses for sandsynligere end Vaupells, bestyrkes den ved hvad der skete under Petkums Sendelse. Denne opfattede selv ikke sin Instrux som synderlig egnet til at frembringe et venskabeligt Forhold til Sverig. Den 11. Novbr. 1671 skrev han til Christian V, at han var ved Enden af sin Instrux, thi han havde at gjøre med dygtige Folk, der forlangte mere end Ord¹⁾. Og da han paa egen Haand vovede sig videre frem og gav Forhandlingerne med den svenske Rigskansler en fortroligere Karakter, modtog han en overordenlig skarp Irettesættelse af Griffenfeld²⁾. Paa de Antydninger om, at Danmark og Sverig i Forening burde være betænkte paa Forholdsregler til Handels Forbedring og Sikring under den truende Krigsfare, som Petkum fik Ordre til at fremføre³⁾, kan der næppe heller lægges større Vægt i Betragtning af den højst almindelige Karakter, de havde.

Petkum udrettede imidlertid ikke, hvad der formentlig var hans Hovedopgave. Det lykkedes ham ikke at forhindre, at Frankrig i April 1672 sluttede et for Danmark højst ufordelagtigt Forbund med Sverig; dette Rige forpligtede sig imod Subsidier til at angribe enhver Stat, som vilde hjælpe Neder-

¹⁾ Reg. 26 Nr. 169.

²⁾ Vaupell I, 66—74.

³⁾ Vaupell I, 74.

landene mod Frankrig, medens Ludvig XIV garanterede Freden i Kjøbenhavn og særlig Gottorps Rettigheder samt lovede ikke uden Sverigs Samtykke at optage Danmark i sit Alliancesystem. Ved dette Forbund tabte Danmark alt hvad der var vundet ved Hannibal Sehesteds Virksomhed i Paris; det havde atter vist sig, at Sverig vejede mere i Frankrigs Vægtskaal end Danmark, og at Sverigs Politik vedblivende var yderst fjendtlig mod Danmark¹⁾.

Forbundet blev saa meget mere epokegjørende for Danmarks Stilling, som det længe truende europæiske Uvejr netop nu trak sammen ved Frankrigs Krigserklæring mod Nederlandene. At den danske Regering fra det Øjeblik af stadig kom til at nærme sig mere og mere til det antifranske Parti, og at den desuagtet samtidig hermed førte Underhandlinger saavel med Sverig som med Frankrig, derom maa selvfølgelig alle være enige. Uenigheden drejer sig om, hvorledes dette Dobbeltspil skal forstaaes. Den herskende Opfattelse gaar ud paa, at Griffenfelds virkelige Ønske var Tilslutningen til Sverig (og Frankrig), at de Forhandlinger, der tilsigtede en saadan, udtrykte hans sande Politik, og at han kun afvist af Sverig og hindret i sine Bevægelser af sine Modstandere ved det danske Hof dreves over til den anden Side. Det forekommer Anm., at en opmærksom Betragtning af Forholdene ikke stemmer hermed.

Det første Skridt, hvorved Danmark bragtes nærmere ind i Begivenhedernes store Malstrøm, var det i September 1672 i Brunsvig sluttede Forsvarsforbund med Kejseren, Kurfyrsten af Brandenburg, Hertugen af Brunsvig-Lyneborg samt Landgrevinden af Hessen-Kassel. Det gik ud paa et Løfte om eventuelt at tage Parti for de tyske Magter til Sikring af den westfalske Fred, og dets Braad var saaledes rettet mod Frankrig,

¹⁾ Christian V's Ytringer i hans egh. Brev til Griffenfeld af 30. Marts 1672 (Vaupell I, Breve og Aktst. S. 7), som synes at udtrykke Tilfredshed over Forbundet mellem Sverig og Frankrig, ere aldeles gaadefulde, men der kan sikkert ikke tillægges dem nogen virkelig Betydning.

men det indeholdt ikke nogen Forpligtelse til Deltagelse i Kampen til Fordel for Nederlandene. Imidlertid havde der siden Foraaret 1672 været ført Underhandlinger med Generalstaterne om Alliance. Vel havde de hidtil ikke ført til noget Resultat, men det tør dog anses for givet, at Griffenfelds hele politiske Sympathi var paa Nederlandenes Side. Kampen syntes jo i høj Grad at gjælde denne Magts Existens; men saaledes som Forholdene i Norden havde udviklet sig siden 1645, betød Nederlandene for Danmark Balancen mod Sverig, mod dette Riges forøgede Østersømagt. Traadte Nederlandene ud af det europæiske politiske System, og afløstes de af England, der syntes meget lettere at kunne komme ud af det med Sverig, vilde det uden Tvivl være et Tab for Danmark. Men paa den anden Side havde Krigen under Frederik III vist den danske Regering, hvor varsom man maatte være med at regne paa Nederlandenes aktive Bistand. Efter Alliancen imellem Frankrig og Sverig vilde Danmarks Forbund med de forenede Provindser rimeligvis strax føre til et Brud med Sverig; Danmark burde være anderledes rustet og særlig anderledes have bundet sine Allieredes Hænder, førend det kastede sig ind i en Krigspolitik. Derfor forlangte Griffenfeld meget store Subsidier og meget stor Sikkerhed af den hollandske Afsending i Kjøbenhavn, Daniel Werckendam, som Betingelse for, at Danmark skulde indlade sig paa en of- og defensiv Alliance med Nederlandene¹⁾, og derfor forbeholdt den danske Regering sig, at Forbundet i Brunsvig ikke skulde medføre nogen Forpligtelse for den til at deltage i den nuværende fransk-nederlandske Krig, førend den var kommen nøjere overens med Generalstaterne²⁾.

Samtidig med Afslutningen af Forbundet i Brunsvig havde Griffenfeld paany optaget Forhandlingerne i Stockholm. Hvor betydningsfuldt nemlig end det fransk-svenske Forbund var, saa var det dog ikke givet, at dets praktiske Virkning vilde blive særlig stor. Man vidste godt i Kjøbenhavn, at forskellige Partier stredes om Magten ved det svenske Hof, og at Lysten

¹⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 88.

²⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 90—1.

til at faa Subsidier af Frankrig i det Hele forbandtes med Ønsket om at gjøre saa lidt som muligt for dem. Derfor kunde Griffenfeld stadig haabe paa at forhindre, at den afsluttede Alliance traadte aktivt ud i Livet ved Sverigs Deltagelse i Krigen; han kunde særlig haabe paa at forebygge, at Sverig paany blev krigsførende Magt i Tydskland, hvorved Danmark, som Erfaringen havde vist, kunde blive udsat for et Angreb sydfra, og hvorved man i det Hele let kunde blive inddragen i Kampen som Følge af det brunsvigske Forbund. I Efteraaret 1672 afsendtes Christoffer Lindenov til Stockholm, hvor han skulde afløse Petkum som Resident. Ogsaa hans Instrux¹⁾ opfatter Vaupell som et Bevis paa Griffenfelds nordisksindede Politik (I, 79). Han lægger Vægten paa de Forsikringer, Lindenov skulde afgive om Christian V's Tilbøjelighed til Forbund med Sverig til Handelens og Søfartens Sikring, men han omtaler ikke, at det paalagdes ham mere „at sondere deres Intention end udlade sig med virkelige Propositioner“, førend han havde nærmere Ordre fra Kjøbenhavn. Det, som Lindenov væsentlig skulde udrette, var vistnok ogsaa at udforske den svenske Regerings Holdning. Det var ganske vist endnu ligesom tidligere Griffenfelds alvorlige Ønske at undgaa et Brud med Sverig, og skulde det kunne lykkes at løsne dette Rige fra dets Forbund med Frankrig og drage det hen til en i alt Fald diplomatisk Optræden til Fordel for Nederlandene, vilde Muligheden ikke være udelukket for en foreløbig Samarbejden med det. Men det gjaldt fremfor alt at se Forholdene an. Lindenov fik foreløbig ingen nærmere Instruxer; og da ingen af Parterne gjorde bestemte Forslag, trak Underhandlingerne ud²⁾.

Forholdene i Europa havde under alt dette antaget en meget foranderlig Karakter. Revolutionen i Nederlandene, der førte Wilhelm af Oranien til Magten, og de Allieredes Optræden paa Krigsskuepladsen havde standset de Franskes Erobringsmarsch; men Kejseren ønskede ikke i dette Øjeblik nogen større Krig med Frankrig; hans Tilbageholdenhed bidrog til,

¹⁾ Vaupell I, Breve og Aktstykk. S. 21 ff.

²⁾ Fryxell I, 242.

at Kurfyrsten af Brandenburg nærmede sig Ludvig XIV og i Juni 1673 endog sluttede Fred med ham. Imidlertid bestræbte ogsaa Sverig sig for at holde sig udenfor Krigen og optraadte som Fredsmægler. Hvad Danmark angaar, havde dets Forhandlinger med Generalstaterne ikke endnu ført til noget Resultat. Griffenfeld ønskede at deltage i Mæglingen til Fordel for Nederlandene, og han ansaa Øjeblikket for heldigt til stærkere at nærme sig til Sverig. I April 1673 afsendtes Jens Juel til Stockholm som extraordinær Gesandt. Valget af ham, vistnok Tidens betydeligste danske Statsmand næst Rigskansleren selv, viste Sendelsens Betydning. Den Instrux, der udfærdigedes for ham¹⁾, har sin særlige Interesse, fordi den er den eneste virkelig udfærdigede i hele Perioden, der kan tyde paa et oprigtigt Ønske fra den danske Regerings Side om at træde i et nøjere, venskabeligt Forhold til Sverig. Dens Hovedpunkt var at foreslaa en nærmere Forbindelse mellem de to Riger for at hjælpe Nederlandene til en Fred, der sikrede dem mod deres Ruin, samt en fælles Optræden til Sikring for Handelen. Ganske vist maatte Gesanden ikke give noget skriftlig fra sig, men der findes ikke i denne Instrux som i de andre lignende noget Forbehold, der afkræfter dens Udtalelser. Det maa imidlertid nu for det første bemærkes, at den, som for øvrigt jo ogsaa Vaupell mener, viser, at Danmarks Partistilling i den europæiske Strid var paa Nederlandenes og ikke paa Frankrigs Side. Den tilsigter absolut lige som hele Griffenfelds Virksomhed at drage Sverig bort fra det franske Forbund. Men Spørgsmaalet bliver dernæst, om den kan betragtes som et alvorligt ment Forsøg fra den danske Regerings Side paa at opnaa en Udsoning med Sverig. Til at bevise dette er ikke en Instrux's Ordlyd tilstrækkelig; den danner Indledningen til en hel Række Forhandlinger, og det er disses Karakter, der maa vise den danske Regerings virkelige Holdning. Ved den lange Række Depescher, der, som før omtalt, ere bevarede fra Juel og Lindenov til den

¹⁾ Vaupell I, Breve og Aktst. S. 24 ff. Jvfr. Geheimarch.'s Aarsberetn. VI, 98 f.

danske Regering, til Kongen, til Griffenfeld og til Biermann, bliver det muligt at faa nogenlunde Klarhed herover.

Det Totalindtryk, man modtager af de danske Gesandters Skrivelser, er nu det, at de i Begyndelsen vare noget i Tvivl, om det var deres Regerings virkelige Hensigt at slutte et Forbund, og at denne Tvivl efterhaanden voxede mere og mere og endte med at blive en Overbevisning om, at det ikke var Tilfældet. Ser man paa Gesandternes og særlig paa Jens Juels egen Opfattelse af Situationen, da er det klart, at den nævnte Diplomat selv nærede et stærkere Ønske end hans Regering om at komme til en Overenskomst, men at denne Overenskomst for ham kun stod som et rent foreløbigt politisk Greb, som et „simuleret Venskab“, ikke paa nogen Maade som en Forladen af Danmarks hittidige, fjendtlige Stilling overfor Naboriget, ikke paa nogen Maade som en Opgivelse af Ønskerne om at gjenoprette det Tab, som Danmark havde lidt ved de sidste Fredsslutninger. Den Opfattelse, der herved og ved den danske Regerings egne Handlinger bliver den rimelige af dennes Politik, er da den, at man i Kjøbenhavn ikke tænkte paa noget alvorligt, langvarigt Forbund med Sverig, der altfor meget vilde stride mod hvad der var Rigerne imellem, særlig Forholdet til Gottorp og Sundprovincerne, men at man ønskede for Tiden at undgaa Krigen med Sverig, og at man vilde benytte Forhandlingerne i Stockholm til at holde den svenske Regering tilbage fra et Angreb paa sig, samtidig med at man ellers søgte at krydse dens Planer og isolere den saameget som muligt. Tillige vilde man hos det hollandsk-kejserslige Parti vække en Mistanke om Danmarks Hensigter, der kunde drive det til at stille sig mere imødekommende overfor Danmarks Ønsker, og man vilde desuden holde sig den omend svage Mulighed aaben, at Frankrig kunde forsøge en virkelig Tilnærmelse til Danmark. Men vove sig frem til et nøjere formuleret, omend kun forstilt Venskab med Sverig, det vilde den danske Regering ikke, da den derved maatte frygte at støde sine Allierede fra sig uden dog at vinde nogen Erstatning. En Oversigt over Forhandlingernes Gang skal søge at vise Rigtigheden af den her fremsatte Anskuelse.

Ere vi nu tilbøjelige til at opfatte Jens Juels Instrux som nogenlunde klar, nemlig naar vi sammenligne den med de andre fra denne Tid, da var dette ingenlunde Tilfældet med dem, som skulde udføre den. Allerede 26. April klage Juel og Lindenov over, at Instruxen er for ubestemt derved, at den slet ikke gaar ind paa Midlerne, hvorved de fremsatte Hensigter skulle naas de tilføje, at paa den Maade vil intet kunne udrettes. Tvivlen om Regeringens Hensigt kommer frem i et Brev af 10. Maj til Kongen: „Det er vist“, hedder det deri, „at paa den Maner lidet vil vorde avanceret, og hvis Ed. Maj. vil have noget forrettet, kommer Ed. Maj. at skride noget videre til Partikulariteter; hvis det ikke er Ed. Maj.'s Tanke, vil tænkes paa saadan Maade at afbryde, at disse ikke deraf tage den Advantage, at de kunne sige, det har ikke været Alvor, og tillige derover oprække Ed. Maj. dog Jalousi paa andre Steder.“ Endnu stærkere lyde Beklagelserne over den mislige Stilling, Gesandterne befinde sig i, i Brevene til Statssekretæren Biermann. Saaledes hedder det i et Brev af 14. Maj, der, som alle til ham, er skrevet paa Fransk: „Nous supplions de nous faire la grâce et faire comprendre à ceux, à qu'il importe, que s'il ne tient qu'à dire des belles paroles, des galimatias, qui contiennent rien, on n'a pas besoin d'en rechercher des inventions, nous en trouverons tant qu'il faut . . ., mais, monsieur, cela se finit et nous n'avons pas à faire avec des gens si dupes, qu'ils ne savent pas discerner avec le temps le vrai du faux.“ Gesandternes egen Anskuelse træder særlig frem i et Brev af 4. Juni, hvori de skrive: „Ed. Maj. kan ikke sig nogen Sikkerhed fra dem indbilde, inden Ed. Maj. enten har af dem derover en Traktat eller reel Forsikring, hvilken de aldrig give, saalænge man saaledes gaar og føler sig for“¹⁾. Da de saa fik en Skrivelse fra Kjøbenhavn af 25. Maj²⁾, der endnu var holdt i svævende Udtryk, fortsatte de deres Klager³⁾.

Imidlertid havde den danske Regering været optagen af

¹⁾ Reg. 26 Nr. 177.

²⁾ Reg. 26 Nr. 176.

³⁾ Juel til Biermann, 11. Juni. Reg. 26 Nr. 177.

Forhandlingerne med de nederlandske Gesandter, og den 12. Maj 1673 havde man i Kjøbenhavn undertegnet en Forbunds-traktat mellem de to Stater. Traktaten forpligtede Danmark til allerede nu at ruste 20 Skibe og holde 12000 Mand i Beredskab, men Deltagelse i Krigen skulde først indtræde, naar nye Fjender optraadte imod Nederlandene. Derimod lovede Generalstaterne Danmark betydelige Subsidier, et Punkt, der uden Tvivl var af største Betydning for den danske Regering. Men skjøndt Christian V strax ratificerede Traktaten, viste det sig snart, at Generalstaterne ikke vare til Sinds at følge ham deri, idet de ikke betragtede den som tilstrækkelig fordelagtig for dem selv. Det er sandsynligt, at disse Forhold have medvirket noget til, at den danske Regering i Midten af Juni endelig opsatte et Udkast til en Traktat med Sverig, som Gesandterne i Stockholm skulde forelægge den svenske Regering¹⁾. Kunde det Øjeblik snart indtræde, hvor Rigets militære Kræfter bleve stærkt optagne ved Forbundet med Nederlandene, var det af Vigtighed at søge at holde Sverig tilbage, og desuden vilde Forhandlingerne i Stockholm kunne bevirke, at Nederlandene af Frygt for, at Danmark skulde forlade dem, bleve mere til Sinds at ratificere Traktaten.

De danske Gesandter tillagde næppe det tilsendte Udkast nogen større Betydning. Selvfølgelig gjorde de alt for at vise Modparten, hvor vidt Danmark havde strakt sig, men ligesom den svenske Regering benyttede sig af Karl XI's Fraværelse fra Hovedstaden til at trække Tiden ud, saaledes gik Juels og Lindenovs Henstillinger til Kjøbenhavn kun ud paa at faa Ordre til at fortsætte Forhandlingerne for enten at kunne slutte eller kaste Skylden for Afbrydelsen over paa Sverig²⁾. Forholdene passede i Virkeligheden ogsaa kun slet til et Forbund mellem Danmark og Sverig. Den 10. Juli havde den tydske Righofret fældet sin Dom om den oldenborgske Arvesag til Fordel for Hertugen af Pløn og derved i Grunden til Fordel for Kongen

¹⁾ Vaupell I, 85 ff.

²⁾ Juel og Lindenov til Christian V, 28. Juni. Juel til Biermann, 28. Juni og 9. Juli. Reg. 26 Nr. 177.

af Danmark; Følgen heraf kunde kun være større Bitterhed mellem Gottorp og Sverig paa den ene Side og Danmark paa den anden Side. Samtidig tegnede det europæiske Sammenstød til at antage større og større Dimensioner. Kejseren forandrede sin hidtidige Politik; i August 1673 sluttede han Forbund med Spanien og Nederlandene og sendte Grev Windischgrätz til Kjøbenhavn for at drive Christian V til Krig. I November kom den danske Regering ogsaa til Enighed med ham om et Forbund, der endelig afsluttedes i Januar 1674 og forpligtede Danmark til at virke for, at det tyske Rige, Spanien og de forenede Nederlande ikke lede noget Tab, som stod i Strid med Fredsslutningerne i Münster, Cleve og Aachen. Danmark skulde i den Anledning, naar nogen ny Fjende angreb de Forbundne, og naar Nederlandene havde ratificeret den sidste Traktat og betalt Subsidierne, stille 20,000 Mand paa Benene. Paludan-Müller har Ret, naar han siger om denne Traktat, at den stillede Danmark paa Frankrigs Modstanderes Side og satte det paa Vagt imod Sverig, hvis dette vilde optræde imod dem i Tydskland¹⁾; men der var i Virkeligheden ingen Modsætning mellem dette og den hidtidige danske Politik. Og hvorledes den danske Regering i det Hele betragtede det som sin Op-gave at modarbejde den svenske Regering, viser sig bedst ved den Virksomhed, som den i Overensstemmelse med Jens Juels Raad²⁾ udfoldede i Efteraaret 1673 for at forhindre Dannelsen af et tredie Parti, bestaaende af Sverig, Brandenburg og andre nordtyske Fyrster³⁾. Havde den danske Regering virkelig ønsket et nordisk Forbund, der kunde indtage en selvstændig Stilling i Europa, vilde Dannelsen af et saadant tredie Parti snarere have været et Middel end en Hindring. Nu opfattedes det som en alvorlig Fare for Danmark, selvfølgelig fordi man havde den faste Overbevisning, at Danmarks og Sverigs Interesser vare uforenelige.

Den Grundtone, der gaar igjennem Juels Skrivelser til

¹⁾ Historisk Aarbog 1878 S. 148.

²⁾ Fryxell I, 267.

³⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 105. Jvfr. Vaupell I, 141.

Regeringen i den sidste Halvdel af 1673, svarer ogsaa ganske hertil. Nogle Citater ville vise det. Træt af Forhandlingerne ønskede han at skyde disse over paa den kejserlige Afsending, Greven af Starenberg. Han fremhæver den 4. Oktober, at tre Ting synes de vigtigste for Kongen i Forholdet til Sverig, først at vugge dette Rige saa meget i Søvn som mulig, dernæst at lægge en Sten i Vejen for dets Forhandlinger med Brandenburg, og for det tredie at modarbejde den svenske Sendelse til Rusland; alle tre Ting mente han kunde udføres langt bedre og med mindre Fare af Kejserens Minister end af ham selv¹⁾. Han varierede det første Punkt nogle Maaneder senere paa sin aabne Maade i et Brev til Biermann²⁾: „Véritablement, monsieur, ma pensée est, qu'il faut traiter le roi de Suède comme un chien, qui dort, lequel il se faut bien prendre garde d'éveiller, et je vous assure, que j'ai assez bien fait comprendre ces sentimens au ministres de l'empereur, le roi d'Espagne et les États.“ Ved Siden heraf arbejdede han paa at betage den franske Afsending Feuquières Forestillingen om, at det var Frygt for Danmark, der afholdt Sverig fra at staa Frankrig bi; han vilde derved vise Frankrig Sverigs Upaalidelighed og bringe det til at aabne Underhandlinger med Danmark om Subsidier³⁾. Men særlig ønskede han at trække Tiden ud. Da den svenske Regering endelig i December 1673 overleverede ham et Modprojekt, der for øvrigt var ubrugeligt allerede derved, at det forlangte et venskabeligt Forhold til Gottorp og krævede Udeladelsen af de afstaaede Provindser Vaaben i det danske Rigsvaaben, glædede han sig derover som over et Middel til at vinde en 5—6 Ugers Frihed⁴⁾.

Jens Juel overbragte selv det svenske Udkast til Kjøbenhavn. Resultatet af de Overvejelser, det gav Anledning til, foreligger i den allerede ovfr. S. 450 omtalte Instrux af 19. Febr.

¹⁾ Reg. 26 Nr. 177.

²⁾ 10. Decbr. 1673. Reg. 26 Nr. 177.

³⁾ Juel til Christian V, 27. Septbr. 1673. Reg. 26 Nr. 177.

⁴⁾ Juel til Christian V, 13. Decbr. 1673. Reg. 26 Nr. 180.

1674¹⁾, der gav ham Anvisning paa de Forandringer, han skulde foreslaa, ikke for at komme til nogen Overenskomst, men for at „kunne des bedre penetrere udi deres Anslag og forehavende Dessenins, en gavnlig Jalousi at opvække hos dem af vore Allierede, som os hidtil negligeret og med temmelig Koldsindighed trakteret have, og endelig Traktaterne (om vi saadant ham at befale efter Tidernes Konjunkturer og daglig indfaldende Forandringer herefter raadelig skulde eragte) enten at slutte eller og saaledes at afbryde, at Skylden ikke os, men dem kunde imputeres og tillægges“. At Hovedvægten i Instruxen maa lægges paa disse Sætninger, fremgaar med afgjørende Sikkerhed af Juels Skrivelse til Griffenfeld af 22. April 1674²⁾, hvori det hedder, at Hensigten med hans Sendelse „saavidt mig bekjendt har bestaaet deri, at beoagte deres Aktioner og for det andet give vore Allierede nogen Følelse derved, at Kontrapartiet som Frankrig kunde opvækkes at gjøre de Forslag, som enten vare acceptable, eller som kunde tilbringe de andre at gjøre dem, som lode sig høre“. Juels Stilling var paa denne Maade overordentlig vanskelig; hvad skulde han gjøre, hvis Sverig tog ham paa Ordet og slog til? „Jeg frygter“, skrev han 2. Maj til Christian V, „at de skulle sige ja til alt, og vi da intet skulle vide at svare“³⁾.

Jens Juel var i det Hele langtfra tilfreds med den Politik, han repræsenterede. Han hørte til dem, som ikke ventede sig noget godt af en Alliance med Kejseren, Spanien og Brandenburg; han mente, at man burde lægge an paa at forsøge en Tilnærmelse til Frankrig, og at man burde strække sig videre i det forstilte Venskab med Sverig, forat det dobbelte Spil ikke skulde blive opdaget i urette Tid. I den ovenfor nævnte sær-

¹⁾ Vaupell I, Breve og Aktstykker S. 29 ff. Jvfr. Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 108.

²⁾ Reg. 26 Nr. 185.

³⁾ Fryxell I, 280. Fryxell forstaar ikke Udtrykkene; det kommer af, at i den af ham benyttede Dechifrering, som er skreven over Brevets Linier, er Chifferet for Ordet „ja“ efter „sige“ ikke gjen-givet. En Sammenligning med andre Brevchifre afgjør Fortolkningen af Chifferet.

deles interessante private Skrivelse til Griffenfeld af 22. April 1674 udvikler han sin Opfattelse. Efter at have omtalt nogle Forslag om Subsidier, som den franske Gesandt i Kjøbenhavn Terlon havde gjort, fortsætter han saaledes: „Jeg havde vel besluttet intet at røre denne Materie, og havde jeg considereret Ed. højgr. Ex. som Rigens Kansler og mig i den Kvalitet, som jeg nu i staar, saa havde jeg gjort bedre, men naar jeg (uanset al den Difference, som Lykken og Meriter til Ed. højgr. Ex.'s Fordel har gjort mellem os begge) vil ambiere for alting den at være af Ed. højgr. Ex. en stadig Ven og en trofast Tjener, kan jeg ikke undlade endog i de Sager, som jeg ringe forstaar, at sige min Sentiment. Jeg tvivler ingenlunde, at Kejseren og hans Parti vare jo mere vor Convenience, men naar vi anse deres fidem lubricam imod os, saa kunne vi aldrig forvente noget længere af dem, end deres største Necessitet varer. Der er intet, som sker idag, som jo er sket tilforn, og naar vi alt dette eftertragte, kunne vi let slutte, hvad nu ske vil. Vi tør intet længere gaa end til sidste Krig. Holland satte for dets Stats Sekuritet, at Terminus mellem os og Sverig skulde være i Sundet, og alle de gode Traktamenter, de af os og onde af Sverig bekommet, saa leve dog vel de Folk endnu til en god Del, som det dirigeret og end næppe saa meget Helleborus brugt, at deres Hjerne er kureret. Kejserens Tropper, som kaldtes til vor Sukkurs, agerede ikke alene lâchement, saa at man kan sige, at vor Fordel af dem alene var, at de opaad det, Fjenden kunde fortæret, men deres Herre endog ved sær Traktater utiltvungen og daarlig for sin egen Interesse abandonneret os og sluttet partikulær Traktater, og om til deres Decharge kan siges, de ved ingen sær Traktater til os forbunden, saa vare dog deres gode Tilsagn og Interesse ufejlbarlig der, og hvo der ikke holder Stik, synes mig er lidet at forlade sig paa for Resten. Brandenburgs Konduite er af alle bekjendt, saa at jeg troer til Overflod derom at dømme. Ikke desto mindre slutter jeg, at hvorvel dette Parti alle disse Failes har og foruden mange andre, Ed. højgr. Ex. bedre bekjendt, at det var mest vor Convenience, om de vilde gjøre til Ende, men jeg har mange Gange af deres Folk hørt, og jeg tvivler

meget deres Maximer forandret, thi det er ikke længe siden, at jeg det mere end [af?] en fornummet, at naar Sverig var i Partiet, tvang os Nøden til den anden, og at de deraf slutte, vi maa staa à discrétion; skulde de deri kontinuere, da er forvist det andet Parti bedre end ingen, og mig synes, de ere endda raisonabler at ville give os noget for intet. Jeg maa bekjende, vilde det gaa vel af, var det lykkeligere for os at træde i Aktion, derved engang at komme i Consideration igjen, men naar vi anse vor egen Konstitution, saa er den saa svag, at stor Frygt maa være, at en ulykkelig Hændelse ender alt. Hvem véd, om ikke Frankrig, som lader sig for sin egen Nyttes Skyld saa højt være angelegen at stifte imellem begge disse Kroner Fortrolighed, om det ikke kunde paatage sig debito modo at garantere Oldenborg, saa ogsaa skaffe os saasom proprio motu [af?] disse Folk en Forklaring, som langt bedre af dem end os ske kunde; hvem véd og, om det ikke kunde tjene til et af to, enten at Sverig da fandt paa en anden Excuse og blev saa hensiddende, som vi vel helst maatte ønske, eller ogsaa kunde hovedkulds engagere sig, at det kunde bekomme dem ilde og give os en god Lejlighed. Jeg kan let tænke, Ed. højgr. Ex. ønsker det noget at trainere at se, om de andre ville komme eller ej, og kan man gjøre det paa den Maade, at de det ikke for evident mærke, og ej tjener til nærmere Sammensætning med Sverig til vor Disadvantage, er foruden Tvivl det bedste, ihvorvel længe at blive saa, det vil falde os hel tungt. Ed. højgr. Ex. kan let eragte, at naar Sverig mærker, at Frankrig har juste raison at dolere sig over os, deres fornemste vil være at vise Frankrig, at vi maa først sættes til Rette, og Norge er al deres Tanker, al deres Visée.“

Skjøndt dette Brev sandelig trods dets Kritik af Regeringens Politik ikke aander Venskab mod Sverig, er det, som om Juel har frygtet for, at det kunde misforstaas i denne Retning og opfattes som en Forladen af den naturlige Hævdelse af Revanchetankerne. Tre Dage efter¹⁾ udbeder han sig nemlig

¹⁾ Brev af 25. April 1674. Reg. 26 Nr. 185

Ordrer af Griffenfeld og tilføjer: „Jeg er saa fuldkommen af Tanke som nogen anden, at intet stort er at bygge paa disse deres Venskab, at intet stadigt Venskab os kan være imellem, inden Lykken sætter mellem os nogen Billighed, men eftersom vi saa vidt avanceret, at Retræten er besværlig nok og vel kan ske kan føre Inconveniencer med sig, og vor svindsottige Krop ikke nogen Anstød kan lide, hvorfor ikke skaffe sig Sikkerhed ved et simuleret Venskab, og jeg maa bekjende, at jeg ikke sér, det kan os størt i noget Forehavende forhindre. Er vort Parti paa den anden Side saa sikkert, at vi kan brave, à la bonheur; det kan jeg vel tage Gud til Vidne, at det kom aldrig i mine Tanker, at vi à la longue skulde i Sverigs regard nøjes med den Partage, sidste Krig os imellem gjorde, men maaske saa tidt eftertænkt Middel og Maade til en lykkelig Redresse, som en halv Dusin af vore „Krieges-Verständige“, men hvad Tiden nu er for os begge, kan jeg vel skjønne, og at jeg Ed. højgr. Ex. saa ofte min Mening derover siger, er den billige Iver, jeg har for H. Maj.'s Tjeneste, den Attraa, jeg har til at se Ed. højgr. Ex. ministère lykkelig, glorieux, saa og at hvor det og gaar, at ingen ond événement mig kan tilskrives.“

Den danske Regering forlod imidlertid ikke den Bane, som den havde betraadt. Ganske vist havde den indladt sig paa Forhandlinger med Terlon om Subsidier fra Frankrig, større, hvis den vilde slutte sig aktivt til denne Magt, mindre, hvis den vilde forblive neutral¹⁾. Den vilde herved foreløbig undgaa et Brud med Frankrig og tillige drive sine Allierede til Imødekommenhed. Følgen var ogsaa, at Underhandlingerne med Nederlandene toge større Fart. Den 10. Juli 1674 afsluttedes i Haag en Forbundsstraktat mellem Danmark paa den ene Side, Kejseren, Spanien og Generalstaterne paa den anden Side. Ogsaa nu var Danmark kun forpligtet til at deltage i Krigen, naar andre Magter sluttede sig aktivt til Frankrig; men Christian V

¹⁾ Se Juels ovf. anf. Brev til Griffenfeld af 22. April. Om Forhandlingerne med Terlon, som Anm. ikke skal gaa nærmere ind paa, jvfr. Vaupell II, 27 f.

skulde holde 16000 Mand i Beredskab, hvortil Spanien og Nederlandene skulde betale Subsidier, og Sandsynligheden for en almindelig Krig var imidlertid stegen ved, at Brandenburg i Sommeren 1674 paany havde sluttet sig til Frankrigs Fjender; det var rimeligt, at Sverig vilde træde op imod Brandenburg, og Danmark kunde da vanskelig undgaa at inddrages i Krigen.

For Øjeblikket indtraadte dog ingen Forandring i Forholdet til Sverig. Jens Juel glædede sig over, at hans Virksomhed havde drevet Frankrig til Tilbud, der havde indjaget Danmarks Allierede Frygt¹⁾; men paa den anden Side blev det ham stadig klarere, at den Situation, hvori han befandt sig, blev mere og mere uholdbar. Den 29. Juli 1674 skrev han til Griffenfeld²⁾, at Bestræbelserne for at faa Sverig til at tro, at det var Danmarks Mening at komme til en Afslutning af Traktaten, nu ikke længer vare mulige. „Sandelig“ fortsætter han, „naar de faa deres Tropper ud, frygter jeg, de skulle tale til os med andre Miner, og hvormeget vi da kunne lide paa de andre, have vi vel lært. Jeg kan ikke nægte, at jeg jo havde de Tanker og endnu har, at eftersom vi dem ej ere bastant (thi tro vi det, ere vi skammeligen bedragne), at vi derfor alle Tanker derhen vende skulle at gjøre med Adresse mod disse det, som vi med Force ej kunne gjøre, og at jeg jo da har præsupponeret, det bedste Middel var at enfilere dem med et stort Venskabs Skin, derved søge at have Lejlighed at penetrere deres Consilia og under Prætext at betjene dem af gode Raad søge saa meget som mulig at gjøre dem irresolu og forhindre, at de intet komme i nogen Aktion. Komme de dertil, jeg frygter, det bliver siden for sildig, naar vi gjerne vilde.“ I August Maaned udviklede han i det lange, før omtalte Brev til Griffenfeld³⁾, som Fryxell har trykt det største Stykke af, men af hvilket Vaupell har givet et urigtigt Indtryk, yderligere sine Anskuelser. Han gik ud fra, at der ikke kunde være Tale om noget alvorligt Venskab, thi Sverig havde

¹⁾ Brev til Griffenfeld, 8. Aug. 1674. Reg. 26 Nr. 185.

²⁾ Reg. 26 Nr. 185.

³⁾ Reg. 26 Nr. 184.

Ret i sin Mistanke til Danmark om, at det ikke vilde lade sig nøje med sine nuværende Grændser, og at det trods sin svage Tilstand lagde an paa at tiltage ved Sverigs Tab; men Spørgsmaalet var, om „vi nogen Skade eller Gavn af saadant simuleret Venskab have kunne“. Han besvarer dette ubetinget derhen, at man vilde have størst Gavn deraf; Danmark var for svagt til at optage Kampen med Sverige; derimod var den nuværende Tilstand farlig; saalænge som Sagerne stode i de Terminis, saa var han lige saa nyttig deroppe som det femte Hjul paa en Vogn, thi han tabte al Kredit, og hvad vilde vel Griffenfeld selv synes om en Mand, der førte en saadan Konduite ved det danske Hof, som han ved det svenske!

Jens Juels Forestillinger synes at have gjort et vist Indtryk i Kjøbenhavn. Griffenfeld opmuntrede ham til ikke at blive træt, og den 3. Oktbr. opsattes der en Instrux for ham, hvorefter han skulde søge at drive Traktaten til Afslutning¹⁾. Der spares ikke paa Anvisninger til ham om at gjøre gjældende, hvor skadelig Uenigheden mellem de nordiske Riger var for deres Selvstændighed i Europa. Det var uden Tvivl et Hovedsynspunkt derved at søge at holde Sverige tilbage fra at begynde Krigen mod Brandenburg. Men 3 Dage efter fik Instruxen en Efterskrift, der ganske ophævede den²⁾: Juel og Lindenov skulde atter søge at trække Tiden ud og ikke binde Danmark. Man frygtede for, at Nederlandene og de øvrige Allierede skulde blive for mistænksomme og holde inde med Betaling af Subsidierne. Sikkert nok var det heller ikke Meningen at naa til en virkelig Enighed med Naboriget; Forhandlinger i Kjøbenhavn mellem den danske Regering og Liliencrona havde netop paany aabenbaret Modsætningerne, særlig med Hensyn til det gottorp-oldenborgske Spørgsmaal³⁾. Gesandten i Haag Just Høg havde Ordre til at ophidse Stemningen mod Sverige⁴⁾, og Meyercrone fik Ordre til i Paris at vise Sverigs

¹⁾ Vaupell I, Breve og Aktst. S. 45 f.

²⁾ Vaupell I, Breve og Aktst. S. 46 f.

³⁾ Vaupell I, 161 ff.

⁴⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 109.

Upaalidelighed, samtidig med at han skulde aabne nye Underhandlinger om franske Subsidier¹⁾).

Men trods Dobbeltspillet's Fortsættelse nærmede sig dog stærkt det Øjeblik, hvor de diplomatiske Vaaben ikke længere kunde strække til. Det afgjørende Moment laa i, at det endelig lykkedes den franske Regering at faa Sverig til at deltage i Krigen. I December 1674 faldt de svenske Tropper ind i Brandenburg, og skjøndt det paastodes, at Krigen ikke var udbrudt dermed, var Brunsvigerforbundets casus belli dog saa godt som indtraadt for Danmark. Men allerede i November havde Jens Juel faaet sit Ønske opfyldt om at maatte forlade Stockholm. Ganske vist ophørte derfor ikke Underhandlingerne mellem Danmark og Sverig. Vistnok imod den danske Regerings Ønske²⁾ ankom den svenske Gesandt Grev Nils Brahe ved det nye Aars Begyndelse til Kjøbenhavn. Det er ikke Anmelderens Hensigt at gaa ind paa denne Ambassades Historie. Det maa anses for hævet over enhver Tvivl, at hvad end den svenske Regering maa have ment med den, vilde det danske Hof kun benytte den til at trække Tiden ud. Danmarks Deltagelse i Krigen var bleven overvejende sandsynlig. Hvad det drejede sig om for Christian V's Regering, var kun at være sikker paa de Allieredes Deltagelse. Man maatte have Vished for Nederlandenes Bistand, særlig med Flaade og Penge, man maatte have Kurfyrsten af Brandenburg til selv at forsvare sit Land, og man vilde drive Rusland til Krig mod Sverig. Det ligger udenfor Anm.'s Opgave at forfølge disse Bestræbelser nærmere eller at dvæle ved Episoden i Rendsborg og de forskellige Planer om Krigsførelsen. Vist er det, at Nils Brahes Sendelse endte med et politisk Brud trods den dynastiske Forbindelse, der skabtes ved, at Christian V's Søster Ulrika Eleonora bestemtes til Karl XI's Brud. De saakaldte Underhandlinger om et nordisk Forbund vare endte. Det har været Anm.'s Formaal at paavise deres virkelige Karakter.

¹⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 113 ff.

²⁾ Se Jens Juels og Lindenovs Ytringer i Brev til Christian V af 3. Oktober 1674. Reg. 26 Nr. 184.

Der er imidlertid en Indvending, som, selv om den foregaaende Skildrings Rigtighed i det Hele skulde blive indrømmet, kan ventes at ville blive gjort. Man vil muligvis sige, at den Politik, der her er skildret, kan have været Kongens og kan have været sat igjennem imod Griffenfeld eller i alt Fald som et Slags Kompromis mellem Kongens og Griffenfelds Anskuelser. Det skal nu langt fra nægtes, at der har gjort sig forskellige Anskuelser gjældende ved det danske Hof. Lige saavel som der har været dem, der talte imod en Forbindelse med Kejseren og Nederlandene¹⁾, saaledes har der ogsaa været dem, der allerede 1673 ønskede den aktive Deltagelse i Krigen²⁾. Kongen selv var ogsaa i Foraaret 1673 stemt derfor³⁾, og naar Jens Juel i et de af ovfr. anførte Breve afbryder sit Dansk for at tale spydig om de „Krieges-Verständige“, saa er det klart, at han tænker paa tyske Officerer, der vilde Krigen, og Pufendorfs Beretninger vinde en Støtte herved. Det kan nu ogsaa sikkert antages, at Griffenfeld har staaet som Mod-sætning hertil, og det har jo netop været Tanken i det foregaaende at vise, at han ønskede foreløbig at undgaa Krigen. Men herved er aldeles intet godtgjort til Fordel for den Opfattelse, at han stræbte efter et nordisk Forbund. Det tør i denne Henseende dog anses for afgjort, at han ikke kan være gaaet videre end Jens Juel, altsaa ikke videre end til at ønske et foreløbig simuleret Venskab, og det er mest sandsynligt, at han af Hensyn til de Allierede med Undtagelse af ganske enkelte korte Tidspunkter end ikke, saaledes som Juel, har villet givet dette simulerede Venskab Udtryk i en afsluttet Traktat. Det vilde dog ogsaa sætte Griffenfeld i et altfor besynderligt Lys, hvis man under hans vitterlig største Magtperiode tænkte sig ham som besejret i de vigtigste Spørgsmaal af sine Modstandere. Men fremfor-alt maa det dog være givet, at der maa bringes ganske

¹⁾ Geheimearch.'s Aarsberetn. VI, 91 Not. 1, samt Jens Juels Skrivelser.

²⁾ I Geh.-Ark., Reg. 26 Nr. 175 findes et udateret tydsk Indlæg (fra 1673), hvis Forf. taler for aktiv Tilslutning til Nederlandene.

³⁾ Se hans egh. Billet til Griffenfeld af Maj 1673 (Vaupell II, 108 f.).

andre Beviser frem, end hidtil er sket, for at hævde Opfattelsen af Griffenfeld som Tilhænger af en principiel Forandring i Danmarks Politik overfor Sverig. Og det maa i denne Sammenhæng betones, at da Griffenfeld under Processen skulde forsvare sig mod Paastanden om landsforræderiske Forbindelser med Frankrig og Sverig, da henviste han¹⁾ trygt til de Ordre, som de danske Ministre ved det svenske og franske Hof havde havt, da betonedes han, hvorledes Underhandlingerne med Nederlandene og Spanien vare førte saaledes, at disse Stater vare blevne vakte af deres Dvale og havde givet Subsidier, da forsvarede han den skaansomme Maade, hvorpaa Frankrig var blevet behandlet, med den Hensigt at faa det stillet i et daarligere Forhold til Sverig, og da hentydede han til, hvorledes Nils Brahe var bleven holdt hen fra Tid til Tid. Der er god Overensstemmelse mellem dette Forsvar og den Politik, som Griffenfeld, hvis den ovenfor givne Skildring er rigtig, virkelig har ført. Men det kan ogsaa bemærkes, at denne Politik i høj Grad ligner den, som den ubekjendte Forfatter til „Fyrstelig Tankering“ allerede 1670 havde skizzeret som den, der burde føres: „Til Rigets Sikkerhed udkræves at slutte og continuere Fred, Forbund og Alliance med dem, som denne Estat mest kunne tjene og skade, og ikke indlade sig udi nogen Krig eller Fejde, før end det forarmede Rige samler nogle bedre Kræfter, Skatkammeret bedre forsynet, og en capabel Flaade med dygtige Ober- og Underofficerer og Matelots er til Veje bragt, thi da er det først Tid at tænke paa saadant, og vil endda stor Betænkende udkræves. Dog tvivler ingen paa, at Eders Maj. jo sit Riges Grændser videre udbredende vorder, men alting har sin Tid“²⁾.

Det ligger nær at kaste et Blik paa det Indtryk af Griffenfelds Statsmandsdygtighed, som man kan modtage af en Politik som den ovenfor skildrede. Hvis den fremsatte Opfattelse er rigtig, maa man vistnok opgive særlig at se hans Evner under Synspunktet af Fremskuenhed. Han var da næppe en af de

¹⁾ Se ovfr. S. 494.

²⁾ Danske Magazin 4. R. IV, 276 f.

Mænd, der stræbe at give deres Lands ydre Politik en fuldkommen ny Retning, støttet til en Betragtning af, at det er nødvendigt at se bort fra gamle Meninger eller Fordomme og bryde nye Baner. Han tænkte ikke paa nogen virkelig Solidaritet i de nordiske Rigers Interesser, han var ingen Forløber for den Tankegang, der er kommen frem i Slutningen af det 18de Aarhundrede og særlig i det 19de, og det er ikke Umagen værdt at undersøge, hvorvidt en saadan Tankegang havde været rigtig eller mulig paa den Tid. Det er heller ikke i det Hele Genialitet, der slaar os i Møde i den ydre Politik (om den indre skal her ikke tales). Hans Blik var i høj Grad rettet paa det øjeblikkelige, paa det praktisk opnaaelige. Heri ligger hans Styrke, herpaa beroer hans Talent. Dette kan nogenlunde bedømmes efter hvad han naaede i sin Magtperiode; nogen særlig Rolle kan der i denne Henseende ikke tillægges hans Fald til Begrænsning af det Indtryk, man modtager af hans Virksomhed. Man kan uafhængig heraf tale om, hvad han ikke naaede og hvad han naaede. Han opnaaede ikke at skille Frankrig fra Sverig og ikke at afholde dette Rige fra at deltage i Krigen, men det lykkedes ham at sikre Danmark betydningsfulde Alliancer og større indre Modstandsevne, førend det blev inddraget i den europæiske Kamp. De Evner, som han lagde for Dagen herved, vare især Dygtighed til at lavere sig frem under overordentlig vanskelige Forhold, Opfindsomhed til overfor Venner og Fjender at skjule sine virkelige Hensigter, Talent til at gøre Danmark frygtet og til at gøre det til en vigtig Faktor i det europæiske Statssystem, skjøndt det for kort Tid siden havde lidt saa svære Tab. Om Jens Juel havde Ret i den Kritik, han gav af den danske Politik, om der kunde være Tale om at gaa videre i det simulerede Venskab overfor Sverig, maa man lade staa hen. Dommen herover beroer for en stor Del paa, hvad man mener om Forholdet til Gottorp, om det var Umagen værdt at tillægge det oldenborgske Arvespørgsmaal en saa stor Betydning, og om det havde været muligt under de forhaandenværende Tidsomstændigheder at naa til et venskabeligt Mageskifte mellem de derved vundne Territorier og den gottorpske Del af Sønder-

jylland, Spørgsmaal, som ligge udenfor disse Liniers Rækkevidde. Men det tør staa fast, at Griffenfeld lagde en Bøjelighed og særlig en Forstaaelse af Forholdene i Europa for Dagen, som vistnok har været enestaaende hos Danmarks Diplomater igjennem Tidernes Løb, men ganske vist ogsaa benyttede en Underfundighed og en Snedighed, som ubetinget maa kaldes machiavellistisk. Griffenfeld var ikke nøjeregnende med sin Fremgangsmaade; han anvendte alle de Midler, der viste sig for ham; Ærgjærrighed fyldte ham for hans Lands og for hans egen Skyld; han stolede fuldt ud paa sin Stjerne, saaledes som han udtrykte det i et Brev til Residenten i Paris, Meyererone¹⁾: „Je m'abandonne aveuglement à mon destin et laisserai faire à ma bonne fortune, qui est toujours accoutumée de mener mon vaisseau dans un bon port.“ Desto haardere maa hans pludselige Fald have været. —

At forfølge Vaupells Fremstilling videre, særlig med Hensyn til hans Fremstilling af Griffenfelds Proces, er ikke Hensigten her. Der kunde vist være en Del at bemærke derom; i det Hele vil Forf. dog vistnok have Ret ved at skildre hans Fald som juridisk ubegrundet og som en Ulykke for Danmark, som fremkaldt eller i alt Fald paavirket af smaaligt Nid, hvor Kongens Ønske om i Lighed med hans store Forbillede, Ludvig XIV, at være sin egen Premierminister, har været det mest ideale Moment. Men det maa beklages, at Forf. helt igjennem har undervurderet Vanskelighederne ved sit Forehavende. Vaupells Evner gaa øjensynlig i Retning af det kompakte, det store, det usammensatte. Dette er Forklaringsgrunden til, at han har troet at kunne se Griffenfelds Politik udelukkende eller saa godt som udelukkende i Lyset af en stor og mægtig Ide. Men han havde uheldigvis at gøre med en højst beregnende, højst kompliceret og højst praktisk Natur. Derfor vil den historiske Forskning desværre næppe kunne slaa sig til Ro med hans Fremstilling af Griffenfelds Liv og Betydning.

¹⁾ Af 30. Marts 1675. Geh.-Ark., Frankrig Nr. 99.

J. A. Fridericia.